

ADALÉKOK A 18. SZÁZADI ZEMPLÉNI VÁSÁROK ÉS A VÁSÁROZÓ ZEMPLÉNI LAKOSOK TÖRTÉNETÉHEZ

TAKÁCS PÉTER–UDVARI ISTVÁN

A történetírás és a gazdaságtörténet feltárta már, és kellően adatolta is, hogy a praekapitalista korszakban a szűk belső piaccal rendelkező közép- és kelet-európai országok kereskedelme elsősorban külkereskedelemre orientált.¹ A társadalmi munkamegosztás alacsony szintjén megrekedt, iparukat többnyire kézműipari szinten konzerváló országok bányászati és nyerstermékeiket, mezőgazdasági fölöslegüket, könnyűipari alapanyagait külföldön értékesíthették. Ezek között az országok között volt a helye a 18. században – és még azt követően is sokáig – Magyarországnak is. Mindez nem mond ellent annak, hogy ezekben az országokban is élénk termék- és árucsereforgalom bontakozott ki. Részben az ország makro- és mikrorégiói – a természeti adottságokkal összefüggő kényszer és lehetőség okán – rendszeres egymásrautaltságban, termécsere-szimbiózisban élnek; másrészt a polgári társadalomra jellemző korszerű kereskedelmi hálózat, a tőkés gazdaságot kiszolgáló fejlett infrastruktúra kialakulása előtt is össze kellett „gyűjteni” a határokon túlra szánt árut. Erre a kettős célra jöttek létre és szaporodtak folytonosan a vásárok már a 18. században, és szaporodásuk üteme felgyorsult a 19. század első felében.² Itt, az így létrejött vásárokon találtak

A tanulmány az MTA–Soros-alapítvány támogatásával folytatott kutatás része.

1. H. Balázs É.–Makkai L., 1962. 398–401., 473–491.; Gyimesi S., 1975. 134–156.; Horváth M., 1840. 151–196., 219–266.
2. A magyarországi kereskedelemről, a városok szerepéről és az egyes városok vonzáskörzetéről legutóbb *Bácskai Vera* és *Nagy Lajos* jelentettek meg egy úttörő érdemű munkát, de ők 1828-ban vizsgálták a vonzáskörzeteket, és nem vették figyelembe, hogy az 1828-as összeírás – lévén célja az adókorrekció, pontosabban a törvényhatóságok közötti portaszámok kiigazítása – szinte bizonyosra vehetően torzítja a vásári vonzáskörzetek megrajzolását, mert az összeírók igyekeztek minden térségben a legolcsóbb vásárok adatait szerepeltetni, így egy-egy város, mezőváros, még inkább egy-egy vásár a vallomásokban tényleges szerepe alá értékelődött. Vö. *Bácskai V.–Nagy L.*, 1984.

A Mária Terézia-féle úrbérrendezéskor készült paraszti vallomások az 1828-as összeírásnál gazdagabb és talán hitelesebb képet nyújtanak az egyes térségek, megyék, falvak vásározási szokásairól, mint az 1828-as összeírás. Ezzel természetesen nem szándékunk csökkenteni Bácskai–Nagy könyvének értékeit, melynek jelentősége felmérhetetlen. Az alábbiakban mi is többször hivatkozunk majd rá, mint e kérdéskörben alapmunkára, melynek megállapításait az általunk vizsgált időpontban és térségben a tények csak aláhúzzák, megerősítik, ugyanakkor e korábbi vallomások teljesebb képet, gazdagabb valóságot tárnak a vizsgálódó elé, és jobban megvilágítják a regionális egymásrautaltság szükségszerűségét, a paraszti árucserre minden eddig véltnél gazdagabb forgalmát. Egyben rávilágítanak e tények arra is, hogy a paraszti önellátás szinte minden időben kikényszerítette a nagyarányú áruforgalmat, még akkor is, ha ez a forgalom nélkülözötte, vagy minimálisra korlátozta e csere során a pénzforgalmat, illetve ebben a cserében a pénz nem mint tőke vett részt. Az úrbérrendezés kori paraszti áruforgalom vázlatos képét Nagy Erzsébet rajzolta meg. Vö. Nagy E. 1957.

vevőkre a céhes mesterek termékei, itt, az ilyen sokadalmakon cseréltek gazdát a háziipari termékek; ezekre a sokadalmakra hajtották fel nemesek, úrbéresek és úri szolgálonépek a tölösnek vélt, vagy kényszerűségből értékesítendő állataikat, mezőgazdasági termékfölöslegüket, eladásra felkínálendő nyersanyagaikat.

A vásárok mellett természetesen bizonyos termékfeleségek – főleg háziipari termékek (vászon, faszén, mész, faragványok, háziszóttések, kerámiák), mint ahogyan a természetből zsákmányolt javak (gyümölcs, gomba, hal, csík, teknősbéka stb.) – forgalmában, fogyasztókhöz való eljuttatásában jelentős szerepet, egyre fokozódó mértékű szerepet vállalt magára a házaló- és vándorkereskedelem is.³

Az általános törvényszerűségek megisméltése, esetleges bővítése helyett azonban mi ezúttal egy szűkebb térségre koncentrálnunk. *Zemplén megye* vásárait és a megye lakosságának vásározási szokásait, illetve vásári vonzaskörzeteit kíséreljük meg feltárni a 18. század utolsó harmadából. Azt vizsgáljuk, hogy az úrbéres lakosság körében milyen vonzaskörzeteket alakítottak ki azok a mezővárosok, amelyek Zemplén megyében vásártartási joggal rendelkeztek; feltételezve, hogy a települések nem úrbéres lakói is ezeket az utakat rótták gyalogosan, szekérrel, lóháton, avagy éppen robotban szállított termékekkel. Részben az értékesítendő felesleg, részben a létezéshez, gazdálkodáshoz szükséges szerszámok, kézműipari cikkek beszerzésének kényszere is lehetősége a legkülönbözőbb természetföldrajzi sajátosságokkal „megáldott vagy megvert” régiók lakóit kapcsolta így össze, utalta egymásra, évszázados történelmi hagyományokat és kapcsolatrendszereket kristályosítva valósággá a történelmi idő méhében. A vásártartó zempléni mezővárosok vonzaskörzetei mellett megvizsgáljuk azt is, hogy a történeti Zemplén megye lakossága milyen megyén kívüli vásárokat látogatott; hol, milyen terméket kínált eladásra, és honnan, mit szerezhetett be saját szükségére. Mielőtt azonban rátérnénk a vásározó helyek és vásározási szokások, az egyes vásárok vonzaskörzetének a felmérésére, szólnunk kell még azokról a táji, regionális viszonyokról, amelyek kényszerűen egymásra utaltak sok-sok települést Zemplén megyében. Ezek között is külön kell hangsúlyoznunk az árutermelésbe már évszázadok óta bekapcsolódott *Hegyalját*, mely régió nemcsak külföldi és hazai fogyasztók számára kínált különleges boraival tűnik ki, hanem pénzbőségével, rendszeres munkaerő-szükségletével, a mezővárosok egymáshoz való közelségével, ezek lakosságának viszonylagosan magas számával, a lakosság élelem, ruházati cikk, kézműipari nyersanyag, szerszám és egyéb szükségleteivel.

A történeti *Zemplén vármegye* egyébként is az egyik leghosszabb és legérdekesebb alakú, legváltozatosabb táji tagolású megyéje volt a történeti Magyarországnak. A galíciai határszéltől, a *Csertész* község felett *Lengyelországba* „átengedő” Virava-hágótól mintegy 160 kilométer hosszúságban, a Tisza és Bodrog, a Tisza és Sajó találkozásig nyúlt le, olyan karakterisztikusan elkülönülő mikrorégiókat foglalva magába, mint a *Hegyalja*, a *Bodrogköz*, a *Ciróka-völgy*, a *Hegyköz*, a *Szerencsi-dombság*, a *Harangod síksága*, a *Hernád-völgy* egy része, a *Kraszna-hát*, a *Laborc-völgy*, az *Ondava-völgy*, az *Ublya-völgy*, a *Vihorlát*, a *Beszkiidek* vagy *Sztropkó-Szinnai hegyecsoport*, hogy csak a tájféldrajzi jellemzők miatt egymástól gazdaságilag, termelési feltételekben és jellemzőkben nagyon elkülönülő karakterisztikusabb tájegységeket említsük meg. A sokszínű természetföldrajzi viszonyoknak változatos gazdálkodási formák feleltek meg. A táji adottságok a legtarkább háziipari tevékenységet tették lehetővé és

3. *Horváth M.* 1840. 185–196. Sem terünk, sem lehetőségünk sincs most arra, hogy a vásárokkal foglalkozó néprajzi szakirodalmat, vagy annak csak a legszínvonalasabb könyvészeti anyagát felsoroljuk. Célunk csupán adalékok szolgáltatása egy témakörhöz, egy történelmi forrástípus ilyen szempontú elemzésével. *Bácskai V.*–*Nagy L.* 1984. munkája egyébként is tartalmazza a vonatkozó irodalom könyvészeti adatait.

kényszerítették ki. A felső-zepléni erdős hegyek fenyvesei a zsendélyhasítás, a szerző- és épületfa-kitermelés, az erdőbéli egyéb haszonvételek révén különült el a tölgy- és bükkövezetek makkoltató, sertéstartó falvaitól, szőlőkarót, dongát, hordót piacra kínáló háziiparától, meszet égető falvaitól. A felső-zepléni térségek juhtartó falvai fehér-, durva- és szürkeposztóikat kínálták eladásra. A síkvidéki részek búza-, rozsfellegeiket kínálták fel. A Hegyalja borát és munkaerőszükségletét „árulta folytonosan”, és igényelt mindent: fát, meszet, hordódongát, kész hordót, kötözősást, szőlőkarót, faszenet, tömítősást, hordóabroncsot, töménytelen mennyiségű kapát, ásót, metszőszerszámokat, helyi teherszállításra alkalmas vasalt szekereket; de „igényelte” a csíkot, halat, komlót, teknősbékát, sulymot, a fából készíthető, gyékényből, vesszőből fonható háztartási eszközöket, az épületfát, zsendelyt . . . stb. Mint ahogyan az északi térségek falvai a gabonát, egyebet . . . Így hát ezek a karakterisztikusan elkülönülő térségek kényszerű egymásrautaltságban éltek. Ugyanakkor a Virava-hágó Lengyelországgal is árucseré és kereskedelmi lehetőséget teremtett. A hágó környékén települt falvak vallomásaikban és úrbéri pereikben hangsúlyozták, hogy gyakorta fogadták fel őket bor, vászon, dohány és egyéb cikkekkel kereskedők fuvarozására, áruszállításra; olykor-olykor maguk is éltek a két ország közötti kereskedelem hasznával, különösen *Lengyelország első felosztásáig, 1772-ig*.

A megyén keresztülfolyó Bodrog, a vármegye területét határoló Tisza és Sajó, de a kisebb folyók lefelé ballagó, sodródó, rohanó vizei is, megannyi alkalmatlanságok, hogy Tokajig, Kesznyétenig, illetve onnan a Tiszán le Szegedig vagy Titelig „lehordják” e tájegység másol is kelendő termékeit, nyersanyagait, kincseit.

Az eddig elmondottakhoz kapcsolódott a középkortól kialakult, a felvidéki szabad királyi városokat összekapcsoló, Magyarországot a „külfölddel érintkezésbe hozó” fontosabb úthálózat, melynek ha nem is a fő ütőerei, de a „másodrendű vonalai átvagdosták” a zepléni térséget, az országos és külföldi úthálózatba kapcsolva olyan mezővárosokat, mint *Homonna, Gálszécs, Nagymihály, Tokaj, Varannó, Sztrópó stb.* . . .⁴

Népek, etnikumok, régiók, gazdálkodási formák, vallások, életmódok és településtípusok keveredtek e vármegyében, és épültek szervesen egymásra, évszázados történelmi létezés formálta és alakította rendben, hogy munkába és vásárokba induló útjaikon a legkülönbözőbb régiók, falvak, szomszédos vármegyék és Lengyelország lakosságával összekapcsolják feudális szorgalmú életüket a 18. század utolsó harmadában. Éppen akkor, amikor a korabeli hatalmasságok először osztották fel maguk között Lengyelországot, hosszú távon is kiheverhetetlen és jóvátehetetlen csapást mérve ezzel a hegyaljai bort fogyasztó lengyel nemességre.

Ez a kevertség, ez a sokszínűség, és Lengyelország egymást követő háromszori felosztása teremtett olyan szituációt Zeplén vármegye lakóinak vásárolási, kereskedelmi szokásaiban, melyre érdemes odafigyelni múlt idők bűvárlóinak országosan is. Ezekről a kapcsolatrendszerekről, szokásokról 1772-ben, a Mária Terézia-féle úrbérendezés végrehajtásakor maguk az adózók, a „föld népe” vallott minden községben. E dologzat elsődleges forrásai ezek a paraszti vallomások, az úgynevezett *Investigatiók*,⁵ vagy a kilenc kérdőpontra adott feleletek.

4. *Bácskai V.*–*Nagy L.*, 1984. 61–76.; *Magda P.*, 1819.; *Lipszky J.*, 1806.; *Erdélyi J.*, 1846.

5. Vizsgálódásunk forrásanyagát a Zeplén vármegyei úrbérendezés iratanyaga képezi. A fel-lelhető *Investigatiók* mindegyikét áttanulmányoztuk, és magyar nyelvű kiadását most rendezzük sajtó alá. Az anyag egy része megtalálható a *Zeplén Megyei Levéltárban*, IV. A. 1. Urbarialia 1772–1785. Az itt fel nem található források a *Helytartótanácsi Levéltár* Urbarialia fondjáról készült mikrofilmekben tanulmányozhatók a *Magyar Országos Levéltár Mikrofilm-tárban*. A 443 zepléni faluallatásból, a „9 kérdőpontra adott feleletekből” mindössze kettőnek nem bukkantunk a nyomára. A csehszlovákiai helységek mai, hivatalos névalakját *Seresné Szegőfi A.* (1983) és *Majtán M.* (1972) munkáiban találja meg az olvasó.

A kilenc kérdőpont haszonvételekről tudakozó kérdése kapcsán a kérdező biztosok – minden falu esetében – élénken érdeklődtek az úrbéres lakosok pénzszerzési lehetőségeiről, a községek, mezővárosok lakóinak vásárolási szokásairól. A parasztok – örökös és szabad menetelű jobbágyok, zsellérek – hűségesen vallottak ezekről, mint ahogyan felsorolták termékeik, készítményeik, állataik közül azokat is, amiket, amelyeket vásárra visznek, vihetnek. Több-kevesebb pontossággal minden pénzszerzési, vásárolási, kereskedési lehetőséget megemlítettek. Arra, hogy ezt megtegyék, a földesurak, vagy azok teljhatalmú megbízottai is ügyeltek, mert ezzel bizonyíthatták a jobbágyvédő államhatalom képviselői előtt, hogy úrbéres alattvalóik „jó sorban” élnek, nyomoruk, szegénységük, elesettségük kevésbé a földesúri szolgáltatások felettébb magas voltával, sokkal inkább a jobbágyok, zsellérek szorgalmának hiányával függ össze. Mi, ezúttal ezekből a vallomásokból igyekeztünk kibontani a vásári vonzásokörzeteket, melyeknek hatása nem múlt el nyomtalanul a korszerű infrastruktúra, a vasút- és közúthálózat kiépítése után sem. Sőt, ezek a hatások, kapcsolatrendszerek és egymásrautaltságok Trianonig meghatározó jellemzői voltak a magyarországi regionális érintkezéseknek, szoros kapcsolatrendszereknek.

A zempléni parasztok vallomásai karakterisztikusak, és nyomukban a regionális jellemzők plasztikusan rajzolódnak ki. Ezekből most csak néhány meghatározó jellemzőt emelünk ki, hogy az elemzések során a finom árnyalatok is kirajzolódjanak. Elsőként kell szólnunk a *Hegyaljáról*, melynek mezővárosait név szerint, vagy csak a tájegység szőlőhegyeit, néhány tucat község kivételével mindenütt megemlítik, de nem annyira vásárai miatt, mint inkább munkát, pénzkereseti lehetőséget biztosító térséget, és a fölös élelem számára mindig alkalmas piacozó helyet, ahol a mezővárosokban főleg gabonát – búzát, rozsot – lehet értékesíteni. Erdei termékek közül a szőlőkaró, a zsendely, léc, deszka, a hordónak előkészített dongafa és sövényabroncs a legkelendőbb a Hegyalján. Ezeket a termékeket azonban nem a vásárokon, legalábbis nem elsősorban ott, sokkal inkább a heti piacokon adják el a zempléni és más vármegyékben lévő falvak lakói. Sokszor megrendelésre, előre történt megegyezés szerint egyenesen egy-egy gazdához, házhoz, kereskedőhöz szállítják. A hegyi falvak pásztorkodásával, juh és kecske tartásával kapcsolatos készítmények többsége – a gomolya, a túró, sajt – ugyancsak a heti piacokon kelt el. A háziipari termékek, házi szóttesek, a durva-, aba- és fehérposztó felvevőpiaca nem annyira a Hegyalja. Azon falvak lakói, akik háziipari fonást és szövést folytattak, nem is nagyon látogatták a hegyaljai települések vásárait. A szőlőtermeléssel szorosan összefüggő magasabb életszínvonal részben a külföldi szövetek, részben pedig a céhes mesterek termékeinek felvevőpiacává tette a hegyaljai mezővárosok lakosságát.

Élesen elüt a *Hegyaljától*, annak mezővárosaitól a *homonnai uradalom* gazdasági, igazságszolgáltatási és némileg igazgatásilag is egységgé szervezett, félszáznál több községe. Az uradalom falvai zárt egységet alkotnak, és az önellátás, illetve az ezt áttörő háziipar is itt él lelegevnebben, majdnem érintetlen teljességében. Zömmel itt található az a falvak, melyeknek úrbéres lakói egyetlen vásároló helyet – *Homonnát* – neveznek meg. Ugyanakkor itt a legelterjedtebb a korai urbáriumok valósága, és itt a legsúlyosabbak a földesúri terhek. Szinte minden jobbágy és zsellér örökös jögon kötődik földesurához.

Külön figyelmet érdemelne a néprajzosok által már régen felfedezett, és a néprajz sajátos eszközeivel „elég mélyen megkutatott” *Bodrogköz*. Gyékényáruival, hal, csik, mezőgazdasági termékkínálatával állandó szereplői az itteni falvak lakói a hegyaljai heti piacoknak.

A mikrorégiók tanulmányozása mellett külön dolgot tárgyát képezhetné – s ezen töprengés keretén belül is külön kell majd szólnunk róla – annak a mintegy 40 telepü-

lésnek a szerepköre, melynek lakói több-kevesebb rendszerességgel 6-7 vásárt keresnek fel, és ezen vásárok közül 2-3 többnyire Zemplén megye határain kívül helyezkedik el.

A parasztvallomások a vizsgálódások végtelen sorát kínálják fel a kutatóknak, a szántóföldi termelvények, a tartott állatok, a földesúri ajándékba adott legkülönbféle adományok, a háziipari készítmények, a természet ajándékaként gyűjtögetett javak, az emberi szorgalommal megtermelt ipari növények, és még annyi minden, a korabeli létezés „teljességéhez” tartozó szempont kínálja magát a regionális és falvak közötti kapcsolatrendszernek, egymásrataltságnak, a történelmi hétköznapiak és ünnepek megragadására, feltárására. Mindezt a szerteágazó gazdagságot mi most kizárjuk vizsgálódásaink köréből. Csupán egyetlen szempontot tartunk szem előtt: hol, milyen oppidumokban, mezővárosokban voltak vásárok Zemplén megyében, ezeket a vásárokat mely községekből látogatták az úrbéres lakosok; a Zemplén megyén kívüli vásárok közül melyeket, és mely községekből látogatták. Ha ezt sikerül megragadnunk, több-kevesebb valószínűséggel Zemplén vármegye gazdasági körzetei, a falvak gazdasági kapcsolatrendszerei is feltárulkoznak előttünk, és természetesen fény derül arra is, hogy a megyén kívül milyen vásári körzetek felé orientálódtak a vármegye lakossága. Feltételezzük ugyanis, hogy több-kevesebb valószínűséggel ugyanazokat a vásározoói utakat járták a falvak nem úrbéres lakosai is, mint az úrbéresek. Mielőtt azonban konkrétan felvázolnánk a vásározó helyeket, és a vásárba igyekvő jobbágyok útjait, Zemplén megye településeinek és lakóinak a számára kell egy pillantást vetnünk. 1772-ből nincsenek a lakosságra vonatkozóan megbízható adataink, ezért a korszak viszonylag legmegbízhatóbb adatsorát hívjuk segítségül: a II. József korabeli népszámlálás adatait, melyet Zemplén megyében 1785-ben rögzítettek, 13 évvel a paraszti vallomások után. A demográfiai szakirodalom nem fogadja el mindenben pontosnak ezeket az adatokat. Némely demográfus véleménye szerint a valóságos lakosság számnál megközelítően 10%-kal kevesebb embert tüntet fel. Lévéen azonban a paraszti vallomások „kivétele” és a népszámlálás között 13 esztendőnyi különbség, több-kevesebb biztonsággal állíthatjuk, hogy Zemplén megye falvainak többségében – az örökös jobbágyság lévéen uralkodó – a helyzet jellemzésére alkalmasak ezek az adatsorok. Legkevésbé a Hegyaljára mondható ez el, bár éppen a parasztvallomások rögzítésének évében lelassul a Hegyalja mobilitása, hanyatlani kezd dinamizmusa, megmerevedik gazdasági pezsgése, hogy egyre több panasz fakadjon majd fel ezen térség lakóinak is a szívéből, elméjéből.

A II. József-kori népességösszeíró biztosok Zemplén vármegyében 452 településen, 29 888 házban 38 765 családban 209 861 lelket írtak össze. Az úrbérrendezés óta 9 prédiuum népesedett meg, többségük 5-10 lakóházzal, 10-20 családdal, 40-50 lakossal, vagy ennél kevesebbel. Az úrbérrendezés Mária Terézia korában 443 településen zajlott le. Ez utóbbiak közül eddig 2 község – *Vécse és Felsőosva* – parasztjainak vallomásaira nem sikerült rábukkannunk. 441 település vallomása ismerős előttünk. II. József korában a 6195 négyzetkilométernyi kiterjedésű vármegye népsűrűsége 33,9 volt km²-enként. A 452 településből 9 volt prédiuum, 26 mezőváros, és 417 falu, vagy község. A 452 településből 85-nek a lakossága kevesebb volt, mint 200. *Kettőszázharminckilenc* községben éltek 201 és 500 közötti lakosok. 501–1000 között volt a lakosság száma 99 településnek, 1001 és 1500 között 13 településnek, 1501 és 2000 között 8 településnek, és mindössze 8 községben, *mezővárosban éltek kettőezernél többen*. A rendi struktúrával és az agrártermeléssel tipikusan összefüggő településformái és népességkoncentrációi voltak tehát Zemplén vármegyének. A nyolc kétezersnél több ember lakta település közül egy – *Töketerebes* – kivételével valamennyi *hegyaljai mezőváros*. Közöttük a legnépesebb *Tállya*, és a vármegye székvárosa, *Sátoraljaiújhely*. A hegyaljai mezővárosok lakosságkoncentrációja a monokultúrás szőlőművelés munkaerőigényével függ

össze. Ezek a hegyaljai mezővárosok a legiparosodottabbak is, de ezekben lakik a legtöbb nemes és a legtöbb házas zsellér.⁶ Bár a hegyaljai mezővárosok és szőlőtermelő falvak között sok a kincstári település, de a tulajdonviszonyaik ezeknek a településeknek a legbonyolultabbak. Kincstár, egyház, magánföldesúr, arisztokrata, kisnemes, városi polgár, kézműves, kereskedő, úrbéres és úri szolgálonép a legtarkább összevisz-szaságban tudhat itt magáénak egész nagy kiterjedésű birtokrészeket vagy 1-2 kapás szőlőt. Alapvető jellemzője még e térségnek, hogy feltűnően magas az extráneos bir-tokosok aránya. Mindezeket még el kellett mondanunk, ha meg akarjuk érteni Zemplén vármegye lakosságának vásározási szokásait és kényszerűségeit.

Az úrbéres lakosság vallomásaiból kihámozhatóan *Zemplén vármegye lakossága 29 vásározó helyett látogatott a 18. század utolsó harmadában*. E 29 vásározó helyből 19 volt a megye területén, 10 pedig a szomszédos vármegyékben.

Zemplén megye belső vásárai az alábbiak voltak: Gálszécs, Homonna, Bodrogke-resztúr, Királyhelme, Lelesz, Mád, Nagymihály, Sárospatak, Szinna, Sztropkó, Tar-cal, Tállya, Tárkány, Tokaj, Tolcsva, Töketerebes, Sátoraljaújhely, Varannó, Zemplén.

A megyén kívüli vásározó helyek:

Sáros megyébe az alábbi vásárookra jártak Zemplén megyei lakosok: Bártfa, Eper-jes, Kurima, Sóvár, Hanusfalva.

Abaúj megyébe az alábbi vásárokbá jártak zempléniak: Kassa, Szikszó,

Borsod megyébe: Miskolc,

Szabolcs megyébe: Kisvárdá.

Ung megyébe pedig Ungvár sokadalmaira jártak.

Természetes, hogy az önellátás nagyon erős hagyományai mellett a legfontosabbak a „belső, megyei” vásárok voltak. Az infrastruktúra is ezek megközelítését tette legin-kább lehetővé. Messzibb vásárookra vagy a megélhetés vagy a nagyobb haszon reménye és kényszere vitte az embereket. Állításunk mellett szólnak azok a számsorok is, ame-lyek egy-egy vásár látogatottságát tükrözik.

A vármegye legkedveltebb és leglátogatottabb vásárait *Homonnán* tartották. *187 Zemplén megyei községből látogatták a homonnai sokadalmakat*. A 187 helység lakói közül *49 falu úrbéresei úgy vallottak, hogy csak a homonnai vásárokbá járnak*, ahol a „házi dolgokat, szemesterményt és aprójószágot . . . jól eladhatják” (Lácfalva). *A ruszkaiak* szerint Homonnán „mindenféle jószágot eladhatnak”, míg *Runyina* lakói „a marháikat adják el itt”. *A Homonnától* „két kurta mérföldre lévő” Homonnarokító lakói a „jószágokat, szemesterményt s más mindent” ide hordanak. „Itt mindent el tudnak adni” az *agyidóciak* is. Az aprójószágok és „egyéb házi dolgok” mellett „fát is” hordanak eladni Homonnára *Kiskemence és Grosóc* lakói. *Cirókahosszúmező* lakói „a búzát és mást otthon is el tudják adni, de Homonnán, ahova két óra alatt eljutnak, jobban eladják”, ezért nem is járnak más vásárookra. Vannak olyan települések is, akik csak azért vásároznak egyedül Homonnán, mert nincs más lehetőségük. *Sztakcsinrosz-toka* lakói vallják. „A közelben egyetlen város sincs Homonnán kívül, ahol házi termé-keinket eladhatnánk. Homonna azonban öt óra járásra van tőlünk.” A távolság mellett akadályozó tényezők lehetnek az utak. *Novosedlicskához* sincs „más város közel”, csak Homonna, azonban az „öt mérföldre fekvő Homonnát a rossz út miatt gyakran nem tudják megközelíteni”.

Az egyedül Homonnán vásározó 49 helység a következő volt: Agyidóc, Csukalóc, Peticse, Rovna, Borró, Brezovec, Kolbászó, Osztroznica, Priszlop, Dedasóc, Parihu-zóc, Popina, Roskóc, Ruszka, Runyina, Zuella, Zavatka, Valaskóc, Tótvolova, Tót-kriva, Telepóc, Olsinkó, Modra, Szmolnik, Szinna, Tójtáblonya, Nagykemence, Jesze-

6. Danyi D.–Dávid Z., 1960.: *Uők* 1975.; Kovacsics I., 1963.; Thirring G., 1938.; Benda Gy., 1973.

nő, Jalova, Homonnazbojna, Homonnarokító, Porubka, Homonnabresztó, Sztakcsin-roosztoka, Maskóc, Koskóc, Lácfalva, Kohanóc, Helmecke, Órmező, Udva, Lyubise, Hazsina, Cirókabéla, Cirókahosszúmező, Grosóc, Kiskemence, Hankóc, Novoszedlicska.

A két vagy több vásárra járó falvak, melyeknek lakói első helyen a homonnai vásárokat említik: ilyen falu 72 van. Ezek a következők: Oroszkajnya, Izbugyahrabóc, Alsójablonka, Felsőjablonka, Nyágó, Mislina, Rokító, Sterkóc, Valentóc, Volica, Vidrány, Csabalóc, Felsőcebinye, Krasznibrod, Mezőlaborc, Világ, Horbokcsebinye, Horbokradvány, Izbugyahosszúmező, Izbugyabresztó, Izbugyabella, Rafajóc, Piskoróc, Tótkajnya, Felsőszitnyice, Giroc, Holcsikoc, Pakasztó, Baskóc, Felsőkörtvélyes, Tőke-terebes, Alsóladiskóc, Felsőladiskóc, Leskóc, Lukacsóc, Turóc, Tavarnapolyánka, Stefanóc, Jankóc, Karna, Jeszenóc, Kladzány, Szopkóc, Pichnye, Sztarina cum Dara, Polyena, Nagycséb, Cernyina, Göröginye, Hegedűsfalva, Hrubó, Kolonica, Kalenó, Alsócebinye, Topolóka, Inóc, Vásárhely, Barkó, Csertész, Szukó, Strihóc, Radvány, Sztakcsin, Ulicskriva, Ladamér, Ublya, Klenova, Oroszvolova, Izbugyazbojna, Izbugyarokító, Zubna, Nechválpolyanka.

Kettő vagy több helyen vásározó zempléniek, akik második helyen említik a homonnai vásárokat: Olykasztopkó, Prauróc, Virava, Kisdomása, Gigloc, Varannócsmernye, Benkóc, Varannó, Kucsin, Lasztomér, Varannóhosszúmező, Tavarna, Repejő, Topolyán, Kiscséb, Csicsóka, Detrik, Hencóc, Homonnaolyka, Alsóhrabóc, Izbugya, Dubrava cum Smugóc, Sziára, Sámogy, Márkcsmernye, Krasznóc, Krivostyán, Laborcvolya, Mocsár, Nátafalva, Petróc, Pazdics, Kisazar, Oreszka, Oroszbisztra, Oroszpatak.

Három vagy több helyen vásározó zempléniek, akik harmadik helyen említik a homonnai vásárokat: Oroszpetróc, Oroszhrabóc, Kelcse, Kosaróc, Alsószitnyice, Nagydomása, Gyapalóc, Kvakóc, Tótjlesztreb, Szedlicska, Hrabovarosztoka, Oroszhrabóc, Komoróc.

Négy vagy több helyen vásározó zempléni falvak, melynek lakói a negyedik helyen említik a homonnai vásárokat: Mernyik, Minóc, Petkóc, Morva, Varehóc, Lomna, Oroszkázmér, Kolcshosszúmező, Alsókörtvélyes, Majorócka, Poruba, Possa, Dobra, Valkó.

Öt vagy több helyen vásározók, akik Homonnát ötödik helyen emlegetik: Mogyoróska, Tótizsép.

Végül hatodik helyen említi vásározó helyei között Homonnát: Zebegnyő.

Íme Homonna, Zemplén vármegye legtöbb községből látogatott vásározási körzete, kereskedelmi „holdudvara”. A körök tágultával arányosan nő a helység vásárhelytől való távolsága. Az első, második helyen Homonnát megemlítő községek 1-2, legfeljebb 3 mérföldre helyezkednek el ettől a mezővárostól és uradalmi központtól, vagy ha időben fejezik ki a távolságot: 1-2, legfeljebb három óra távolságot emlegetnek. Még a harmadik helyen megemlítők is gyakran indokolják Homonnára „járásukat” azzal, hogy közel van hozzájuk, de ez a közelség gyakorta már 4-5 mérföldet jelent, bár szerencsésebb esetben csak 3-4 órát, olykor csak 2 mérföldet. A Homonnát negyedik helyen emlegetők közül már senki sem hivatkozik a mezőváros közelségére. Inkább a fél napi, napi járóföldnyi távolságra helyezik a hangsúlyt, míg ötödik és hatodik helyen már alig-alig keresi meg valaki az itt tartott vásárokat.

Ez a Laborc menti mezőváros a Vandernath grófok birtokában, uradalmi központként is, mindenképpen Zemplén megye legnépesebb és talán legjelentősebb vásározó helye a 18. század utolsó harmadában. Jankóc lakói vallják, hogy a tőlük 2 órára lévő mezővárosban „vásári napokon kívül is el tudják adni marháikat, és a szükséges termékeket is megvásárolhatják”. A felsőladiskóciak „jóságaik” számára tartják mindig alkalmas „eladóhelynek”. A varannócsmernyeiek pedig azt is megvallják, hogy

Homonnán „évi öt nagyvásár van” és ők „ezeken is szép haszonra tesznek szert”, pedig csak második helyen emlegetik az általuk látogatott vásárok között. Az öt nagyvásár mellett volt még évenként Homonnán két kisebb vásár is, mert a homonnaiak úgy vallottak, hogy „minden évben hét vásárunk van”, ahol minden „házi dolgaikat, így szemesterményt, libát, tyúkot és más egyebet eladhatnak”. Az évenkénti 7 kirakodóvásár mellett „heti vásáraik is voltak”. Mind az éves, mind a heti vásárok után a lakosság is hasznot húzott. A hét vásár alkalmával „a tehének utáni vásári jövedelem egészében” a lakosságot illette, míg a heti vásárok alkalmával a „tarisznyák, kosarak után” volt „bizonyos jövedelmük”.

A homonnai vásárok jelentőségét bizonyítja az is, hogy nemcsak az évi 1 vásárt tartó Szinna lakossága látogatta rendszeresen ezeket a sokadalmakat, hanem saját vásárai után első helyen keresték fel a homonnai sokadalmakat a tőketerebesiek, és második helyen a varannóiak. Ez a szlovákok, ruszinok lakta mezőváros földrajzi fekvésénél fogva is vonzotta a vásározó falusiakat éppúgy, mint a kereskedőket. Egyrészt a felső-zempléni falvak állatainak, másrészt a Laborc és a Ciróka-patak völgyének mezőgazdasági termékefeleslegét „vette fel”, és a két patak összefolyásánál elhelyezkedő település fontosságát csak emelte, hogy Varannóról és Kassáról Gálszécsen keresztül a kor viszonyai közepette „elsőrendű” utak futottak be Homonnára. A Vihorlátton át, út vezetett innen – ha nem is a legjobb – Lengyelországba, Galíciába is.⁷

Zemplén megye második legnagyobb vásározó helye Sztropkó volt. Vásárainak jelentőségét az emelte ki a provinciális jelentéktelenségből, hogy Eperjesről „elsőrendű” út vezetett e mezővárosba, és az Ondava völgyén át húzódó „harmadrendű” út Varannóról. A Sztropkóról kivezető út pedig bekapcsolódott a Bártfáról Eperjesre, majd onnan Zboró és Szvidnikbe vezető, innen északi irányba a Duklai-hágón át Lengyelországba vezető útba. Az úthálózat mellett növelte jelentőségét az is, hogy egy viszonylag nagyobb gabonatermő tájegység központi mezővárosa. Az Ondava patak völgyében települt falvak kedvelték leginkább sokadalmait.⁸

Előnyei mellett hátrányai is voltak Sztropkónak. A falvakból hozzávezető utak eléggé gyatrák. Havaj lakossága panaszkodik, hogy „a távolság nem nagy ugyan – 1 mérföld –, de a sok és nagy kő miatt az út rossz”. Hasonlóan vélekednek a tőlük 1 mérföldre lévő Sztropkóról az oroszbisztraiak is: „a hegyek és a köves, járhatatlan utak miatt nehezen közelíthető meg”. Mikova lakói szerint „rendkívül rossz és kényelmetlen út vezet oda”. Polena lakói szerint pedig „a rossz és kövekkel borított út miatt alig megközelíthető”. A panaszok ellenére 117 zempléni település lakói említik meg név szerint is Sztropkót, mint számukra fontos vásározó helyet. A 117 falu közül 25 község lakóinak egyedüli vásározó helye.

Csak Sztropkón vásározó zempléni falvak: Mikova, Polena, Oroszbisztra, Havaj, Kisbreznice, Bukóc, Brusnyica, Dricsna, Hocsá, Jakusóc, Krislóc, Kolbóc, Mrazóc, Orosztokaj, Pethőfalva, Potocska, Pritulyan, Pucák, Szalnik, Sztaskóc, Turány, Velkrop, Vladicsa, Vojtóc, Zavada.

Két vagy több helyen vásározó, de elsőként Sztropkót említő falvak: Lomna, Oroszpetróc, Oroszhrabóc, Kelcse, Alsószitnyice, Nagydomása, Kisdomása, Gyapalóc, Varehóc, Valkó, Repejő, Homonnaolyka, Alsóosva, Trepec, Bodzás, Virava, Prauróc, Olykasztrópó.

7. Lásd az 5. jegyzetet. A falvak lakóinak vallomása községsoros ábécérendben található, ezért az egyes községek külön jelzetére nem hivatkozunk, már csak azért sem, mert remélhetőleg rövidesen napvilágot lát a Zemplén megyei teljes anyag a *Borsod-Abauj-Zemplén Megyei Levéltár* kiadásában. Lásd még: *Bácskai V.-Nagy L.*, 1984. 64., 72., 81., 208.; *Fényes E.*, 1851.

8. *Bácskai V.-Nagy L.*, 1984. 63–64., 72., 81. *Fényes E.*, 1851.

Kettő vagy annál több helyen vásározó, de második vásározó helyként Sztropkót említő falvak: Csabalóc, Felsőcsebinye, Felsőjablonka, Horbokcsebinye, Horbokradvány, Izbugyabella, Izbugyabresztó, Izbugyahrabóc, Izbugyahosszúmező, Izbugyarokító, Krasznibrod, Nyágó, Rokitóc, Sterkóc, Volica, Valentóc, Mezőlaborc, Világ, Alsójablonka, Oroszkajnya, Vidrány, Alsócebinye, Alsóladiskóc, Cernyina, Dobra, Felsőladiskóc, Göröginye, Jeszenóc, Kalenó, Kosaróc, Kvakóc, Mihalkó, Oroszkáz-mér, Oroszvolya, Petkóc, Piskoróc, Radvány, Szukó, Topolóka, Vavrinec.

Három vagy több helyen vásározó, de harmadik helyként Sztropkót említő falvak: Pakasztó, Rafajóc, Tótkajnya, Felsőszitnyice, Giglóc, Giróc, Holcsikóc, Benkóc, Bas-kóc, Lukacsóc, Mogyoróska, Tótízsep, Szopkóc, Detrik, Proszács, Oroszkrucsó, Jan-kóc, Csertész.

Négy vagy több helyen vásározó, negyedik helyként Sztropkót megnevező falvak lakói: Matyasóc, Micsák, Mátyáska, Szedlicska, Stefanóc, Tótjesztreb.

Öt vagy annál több helyen vásározó, de ötödikként Sztropkót említők: Leskóc, Tavarnapolyánka, Poruba, Csicsóka, Hegedűsfalva, Alsóhrabóc, Györgyös, Remenye.

Hat vagy annál több helyen vásározó, de hatodiknak Sztropkót említő falvak: Alsókörtvélyes, Tavarna.

A Sztropkó sokadalmait felkereső zempléni lakosok majdnem hasonló bőséggel áradnak a mezővárosba, mint a Homonnán vásározók, bár a Sztropkóra vezető utak rosszabbak. A távolság, amennyiről még érdemesnek tartják Sztropkóra szekerezni, 1-2 mérföldtől az 1 napi járóföldig terjed. Természetesen a közelebb eső falvak lakói emlegetik Sztropkót is sűrűbben és előkelőbb helyen az általuk felkeresett vásárok rangsorában. Sztropkó is mindennekelőtt állat- és gabonavásáráról híresedett el. Különleges, avagy jellegzetes kézműipara nincs, manufaktúra sem található a mezővárosban, de még közelében sem, legfeljebb egy-egy földesúri fűrészmalom, egy-két szürkalló vagy gabaványoló, de magában a mezővárosban ilyenek sincsenek.

Zemplén vármegye – rangsorban harmadik – egyik legjelesebb vásározó helye Sátoraljaújhely. Jelességét a folyók közelsége, a Hegyalja regionális egysége, és Újhely abba tartozása mellett az adja, hogy Mária Terézia uralkodásától állandósult székhelye a vármegyének. Nagyszámú nemesi lakosa, jeles szőlőskertjei, extraneus birtokosai és nemesi közgyűlései által egyformán vonzza a környező és távoli lakosságot. Járnak is a vásáraitra, heti piacaira közélről-távolról egyformán. A korábban említett két mezővárossal szemben megvan az az előnye is, hogy itt szép számmal találhatók kézművesek. Így a jobb módú középbirtokosok is gyakrabban meglátogatják, feleségeikkel, fiaikkal, lányaikkal együtt. Lakberendezést, előkelőbb ruhát, kocsit, hintót, hordót a bor tárolására egyformán megkaphatnak itt, és közben – megszállván egy-egy ismerősnél – peres ügyeiket is intézhetik a vármegyeházán, avagy politizálhatnak kedvükre. Ide érdemes maguknak is eljönni, nemcsak gazdatisztjeiket elküldeni. Ebből a helyzeti előnyből az újhelyi lakosok nem is csinálnak titkot. Maguk vallják: „a városnak évi négy vására van. Itt, és a heti piacokon annál is inkább jól árulhatnak, mivel a Tekintetes Vármegye minden közönséges gyűlése itt tartatik”. Maguk az úrbéres lakosok „sót, vaját, szalonnát, zöldséget, szappant, gyertyát, kötözőfüvet” árulnak. A helypénzből és az eladott „naturáliák után járó censusból” magának a mezővárosi közösségnek is haszna származik. Mivel Sátoraljaújhelynek jó összeköttetése volt a Hegyalja egészével; a Miskolc–Szerencs–Sárospatak felől érkező út a mezővároson keresztül vezetett Kassára; fekvésénél fogva magához vonzotta a Bodrogközt; Szabolcs megye több mikrorégióját; Zemplén megyéből a Bodrog, Laborc és Latorca öntözte síkságot; fontos szerepet töltött be a regionális termékcseré-bonyolításában, de hatalmas térségek gabonafőlölségét is itt vásárolták meg a kereskedők, és szállították Eperjesre.⁹ Mindez

9. Bácskai V.–Nagy L., 1984. 74–75., 81., 140–142.; Fényes E., 1851.

együtt eredményezi, hogy 113 Zemplén megyei helység lakói név szerint is megemlítik haszonvételeik között az újhelyi sokadalmakat, és nemcsak általánosságban beszélnek róla, mint a Hegyalja biztosította előnyökről. *Óros* lakóinak „vásári piacuk Újhely városában van, ahol két nap tartatik hetente heti vásár – vallják –, ugyanott országos baromvásárokat is tartanak”. *Berecki* lakói szerint Újhelyben „évente négyszer baromvásár van”, s akinek ez nem tetszik, az továbbmehet Gálszécsre vagy Bodrogkeresztúrbába. *Alsóberecki* lakói is „vám nélkül mehetnek” az újhelyi sokadalmakba, ahol „mindenféle naturaléjoknak jó piaca vagyon”, és akinek nem tetszik az évi négy újhelyi baromvásár, az tovább mehet Kisvárdába, Bodrogkeresztúrbába vagy Gálszécsre. Újhelyben a vágómarhát vásáron kívül is eladhatják a mézszárosoknak. *Ricse* lakói gyümölcsöt, dohányt hordanak az újhelyi vásárokra és heti piacokra. *Nagykövesd* lakói „vásári napokon kívül” is beviszik Újhelybe „naturaléjokat, aprójószágjokat, s az mindenkor elkél”. *Szerdahely* lakói „lencsét, borsót, káposztát, pyenge. ért kukoricát csuhéban, csirkét, tojást, tyúkot, minden szárnyas állatot”, de „csikot, kötösásat, dohányt” is visznek értékesíteni Újhelybe, és „ott jó pénzt kaphatnak”. A „csiknak puttonyát egy-négy máriásért” veszik tőlük. Íme hát az újhelyi sokadalmak „arculata”. Nem véletlen, hogy nagy a vonzása. Igaz, *a csak Újhelyben vásározó falvak száma mindössze 15*. Ezek: *Kisbari, Nagytoronya, Borsi, Csernahó, Nagykázmér, Kiskövesd, Barátszer, Papsor, Lagmóc, Mihályi, Legenye, Nagybári, Vitány, Szőlőske, Kis-toronya*.

A két vagy több helyen vásározó falvak lakói közül Újhelyet az alábbiak említik első helyen: Alsóberecki, Felsőberecki, Óros, Bácska, Barancs, Bodzásújlak, Velejte, Kásó, Zétény, Nagykövesd, Láca, Ricse, Semjén, Pácín, Pálfölde, Pelejte, Kazsu, Véke, Vécs, Velejte, Szentes, Karcsa, Karos, Kelecsény, Kiszte, Lasztóc, Kolbása, Szinyér, Szomotor, Szög, Nagyrozvágy, Rudabányácska, Kisrozvágy, Szerdahely, Rád, Szentmária, Upor, Kiszruszka, Cselej, Cséke, Céke, Deregnő, Kisgéres, Királyhelme, Nagy-géres, Hardicsa, Isztancs.

Két vagy több helyen vásározó, Újhelyt a második helyen említő falvak: Zemplén, Garany, Egres, Dobra, Dámóc, Ágcsernyő, Nagycigánd, Kiscigánd, Újlak, Luka, Kis-ráska, Nagyráska, Málca, Petrik, Magyarizsép, Kaponya, Szécskeresztúr, Nagytárkány, Perbenyik, Kozma, Bottyán, Boly, Bély, Lelesz, Nagycséb, Abara, Agárd.

Három vagy több helyen vásározó, Újhelyt harmadik helyen említő települések: Imreg, Vajdácska, Gatály, Füzésér, Dubróka, Butka, Szelepka, Nagyruszka, Szilvásúj-falu, Magyarjesztreb, Zebegnő.

Négy vagy több helyen vásározó, Újhelyt negyedikként említő falvak: Kiscséb, Lasztomér, Töketerebes, Nagyazar, Bosnyica, Szürnyeg.

Öt vagy több helyen vásározó, ötödiknek az újhelyi vásárokat említő községek: Morva, Gerenda, Tussa, Tussaujfalu, Kolcshosszúmező.

Hatodik helyen Újhelyt említő község: Hor.

Hetedik helyen Újhelyt említő község: Alsókörtvélyes.

Íme a 113 település, melynek lakói több-kevesebb rendszerességgel megkeresték az újhelyi vásárokat. Persze ezek csak az úrbéres lakosok. Feltehető, hogy a nemesek minden zempléni községből megkeresték Újhely vásárait, ha nem is rendszeresen, de amikor azok egybeestek a megyegyűlésekkel, tisztújításokkal, törvénynapokkal. Bizonyára jobbagyok, zsellérek is, főleg házas és házatlan zsellérek, több községből, településből megfordultak Újhely mezővárosában, ha nem is szándékoltan vásározási céllal, de szőlőmunkát keresni, pénzért dolgozni, avagy éppen forspont, vármegyei robot alkalmával, amikor nemes uraimékat szekereztek be tisztújítani, követet választani, megyegyűléseken hangoskodni és politizálni. Míg a jogokban dúskálók ágáltak, szavaztak, virtuskodtak evésben, ivásban, egyéb nemesi csalafintaságban, a rájuk váró szeke-

res jobbágyok a vásárokból nézelődtek, vásárfiát vettek lányaiknak, fiaiknak, feleségeiknek, avagy a lacipecsenyés sátrak körül mulatták étvágyukat.

A Zemplén vármegyei belső vásárok látogatottsági rangsorában a *negyedik hely Varannót illeti meg. 103 település lakói említették meg* név szerint a mezővárost, mint javaik eladásának és szükségleteik beszerzésének helyét. Varannón minden hétfőn „népes hetipiac” volt és „évenként országos vásárt ötöt tart”-ott. Jó minőségű út vezetett e mezővárosból Sztropkóra, ez is fokozta forgalmát. Jelentőségét növelte kézműveinek viszonylag magas száma. Igazán az Ondava völgyében és a Tapolya patak mentén települt falvak látogatták vásárait. Maguk a lakosok heti vásárukat nemcsak azért dicsérték, mert „minden terméküket” el tudták adni, hanem azért is, mert e piacok alkalmat adtak számukra, hogy „bármivel kereskedhetnek” is. Kézműveseikre az úrbéres lakosok is büszkék. „Iparunk és mesterségünk termékeit – vallották az úrbérrendező biztosak kérdéseire – városunk évente ötször tartott vásárain, továbbá a szomszédos mezővárosokban” Nagymihályban és Gálszécsen tudják értékesíteni. A vásárok hasznából a lakosság is részesült. Pontosabban a közösség vezetői. „Régi szokás szerint – mondották a megvallatottak – városunk a vásárok idején idejövő kereskedőktől és eladóktól 1-1 turákot szed be a bíró és esküdtek javadalmasására”. Varannó iparosairól még a sztropkóiak is kedvesen beszélnek. E mezővárosba azért járnak Sztropkóról vásárba, mert a varannói sokadalmak alkalmasak az ipari termékek eladására. *Kobulnica* lakói terméküket hozzák Varannóba eladni, a *juszkóvolyaiak fát értékesítenek itt, „szép erdeikből”*. A nagybrezniceieknek azért kedves a varannói vásár, mert „jó utakon, vám nélkül jutnak el” oda. *Hrubó* lakói 1 napi járőföldről is felkeresik Varannót iparcikkéért. A *varannócsmeryeiek* főleg „piacozni” járnak Varannóra, „ahová piaci napokon mindenféle dolgot, de főleg gabonát visznek eladni”. A *porubaiak* az „apróbb termékeiket” hordják ide.¹⁰ A 103 község közül *háromnak – Sókút, Szacsur, Magyar-krucsó – egyedüli vásározó helye Varannó.*

25 község említi első helyen, vásárba vezető útjait felsorolva, Varannót. Ezek: *Csaklyo, Rákóc, Migléc, Varannócsmerye, Tavarna, Komoróc, Hencóc, Possa, Majorócka, Mernyik, Kucsin, Alsóhrabóc, Csicsóka, Poruba, Tótjlesztreb, Szédlicska, Matyasóc, Benkóc, Gíglóc, Oroszkázmér, Kvakóc, Kosaróc, Dobra, Alsókörtvélyes, Kolcsoshosszúmező.*

A *felkeresett vásárok között 31 település említette Zemplén megyében második helyen Varannó sokadalmait: Dávidvágás, Visnyó, Vehéc, Leszna, Kohány, Kladzány, Karna, Minoc, Bosnyica, Hegedűsfalva, Mátyáska, Szopkóc, Tótizsép, Lukacsóc, Basókóc, Holcsikóc, Giróc, Felsőszitnyice, Tótkajnya, Rafajóc, Pakasztó, Trepec, Gyapalóc, Nagydomása, Alsószitnyice, Kelcse, Oroszhrabóc, Oroszpetróc, Morva, Tussa, Tussaújfalu.*

Harmadik helyen 26 község lakói nevezték meg Varannót vásározási helyükkül: Gerenda, Hermány, Kobulnica, Juszkóvolya, Zamutó, Parnó, Nagybreznica, Agyagos, Márkcsmerye, Hrubó, Polyena, Sztarina cum Dara, Turóc, Vavrinec, Topolóka, Piszkoróc, Petkóc, Mihálykó, Cernyina, Bodzás, Homonnaolyka, Repejő, Valkó, Kisdomása, Lomna, Hior.

Negyedik helyen már csak 14 község lakói: Sztropkó – ahol egyébként a megye második legnépesebb vásárai voltak –; Zsalobina, Felsőkörtvélyes, Zebegnyő, Szécskesztyúr, Remenye, Györgyös, Tavarnapolyánka, Jankóc, Oroszkrucsó, Proszács, Detrik, Mogyoróska, Göröginye.

Ötödik helyen említette: Varehóc és Felsőládiskóc.

Hatodik helyen: Micsák és Oroszvolya.

10a. Vö. még *Udvari I.*, 1988. 57–60.

10. *Bácskai V.*–*Nagy L.*, 1984. 54., 64., 72., 81., 149., 166. *Fényes E.*, 1851.

Rangban, látogatottságban majdnem hasonlatos Varannóhoz Nagymihály mezőváros évenkénti két országos vására. Itt heti piacok nem voltak, de megközelítően száz település lakói tartják említésre méltónak gabona- és állatvásárait. Nagymihály fontosságát az adta, hogy két út is vezetett belőle Ungvárra, és a Laborc folyót híd ívelte át. Ungvár mellett Homonnával tart kapcsolatot. Nagymihály lakói, bár a mezőváros jelentős vásárokkal dicsekedhet, rendszeresen jártak vásárolni Homonnára. Egyébként Ungvár és Homonna is csak Nagymihályon keresztül érintkezhetett egymással.¹¹

Nagymihály lakói úgy nyilatkoztak, hogy „városunkban évente kétszer van vásár, ahol felesleges termékeinket eladhatjuk, és a szükséges dolgokat megvásárolhatjuk”. Ugyanakkor megemlékeznek a *homonnai* „gyakori . . . heti és országos vásárokról” is.

Amíg Nagymihály lakói rendszeresen látogatták Homonna vásárait, öt község lakói – Lazon, Lask, Márk, Szuha, Bánóc – csak Nagymihályra járnak adni-venni. Négy község ugyancsak Nagymihályt nevezi meg kizárólagos vásározó helyként – Szalók, Falkus, Hegyi, Kácsánd –, de ők hozzáteszik vallomásukhoz, hogy „más városok sincsenek messze”, vagy „több más város is közel van”.

A több helyen vásározó falvak lakói közül 29-en Nagymihályt nevezik meg első helyen: Abara, Berető, Butka, Dubróka, Füzesér, Gatály, Izbugya, Kisráska, Kiscséb, Krasznóc, Krivostyán, Lasztomér, Laborcvolya, Leszna, Márkcszemernye, Málca, Mocsár, Nagyráska, Nátafalva, Oreszka, Petrik, Pazdics, Petróc, Sámogy, Sztára, Szepkepa, Topolyán, Varannó, Varannóhosszúmező.

Második helyen 15 község lakói emlegetik a nagymihályi sokadalmakat: Majorócka, Parnó, Hor, Felsőkörtvélyes, Tavarnapolyánka, Stefanóc, Leskóc, Deregyő, Hrabovarosztoa, Inóc, Vásárhely, Barkó, Sztakcsin, Oroszhrabóc, Kálnokarosztoa.

A harmadik helyen Nagymihályt emlegetők száma növekszik. 19 község lakói: Kolcshosszúmező, Alsókörtvélyes, Matyasóc, Alsóhrabóc, Possa, Migléc, Kohány, Bosnyica, Tussaujfalu, Tussa, Morva, Zsalobina, Göröginye, Felsőladiskóc, Alsóladiskóc, Dubrava cum Smugóc, Klenova, Oroszvolova, Oroszbiztra.

Negyedik helyen 12 község lakói tartják számon a nagymihályi sokadalmakat: Jeszenőc, Cernyina, Topolóka, Hrubó, Gerenda, Baskóc, Szopkóc, Hegedűsfalva, Karna, Kladzány, Tavarna, Kucsin.

Majdnem ennyien, 11 község lakói említik az ötödik helyen: Nagyazar, Imreg, Szécskeresztúr, Zebegnyő, Repejő, Lukacsóc, Pakasztó, Hencóc, Szedlicska, Benkóc, Kvakóc.

Hatodik helyen egy község – Jankóc –, hetedik helyen ugyancsak egy község – Varehóc – lakói említik Nagymihály vásárait.

A Zemplén megyei belső vásárok falvankénti látogatottság rendjében hatodik hely illeti meg Gálszécset. Vásáraitra 96 település lakói járnak. Legalábbis ennyien említik meg név szerint is vásározó helyként. Kézművesei, viszonylag jó gabonatermő körzete, a hegység és a síkság találkozásából adódó regionális körzetek árucseréjét bonyolító földrajzi fekvésénél fogva vált jelentős vásártartó mezővárossá. Jelentőségét, vonzóközterét csak növelte, hogy a Kassáról Homonnára befutó „elsőrendű út” keresztülhaladt rajta, és maga a település jelentős mennyiségű gabonafelesleggel rendelkezett.¹²

11. *Bácska V.–Nagy L.*, 1984. 64., 72., 81., 148., 296.

12. *Bácskai V.–Nagy L.*, 1984. 64., 81., 150., 271., 298. *Bácskai V.–Nagy L.*, munkája egyébként az általunk érintett vásárok vonzaskörzetét minden esetben felvázolja, az 1828-as népességszámot is megadva egy-egy város, vásár vonzatához, s egyben közlekedésileg, gazdaságilag, iparosodottságra vonatkozóan is szolgáltat adatot. Adataik közül hiányoznak azonban a kézműipari és regionális jellemzők. A 18. század hetvenes éveiben azonban ezek a tényezők még dominánsabban befolyásolták egy-egy vásár vonzaskörzetét, mint fél századdal később, amikor már a napóleoni háborúk társadalmi munkamegosztást szélesítő, mélyítő hatását is megélte a magyarországi társadalom.

A helybéli lakosság vallomása szerint „helyben öt vásár tartatik évente, ahol minden lakos földesúri engedély és annak fizetett illetéktől” mentesen kereskedhetett saját termékeivel. Az idegen településről jött vásárolók azonban kizárólag a földesúr jóvödelmét gyarapították „helypénzeikkel, illetékeikkel”. *Újlak* úrbérései a gálszécsi „baromvásárokat” dicsérik, mások a közelségét, melyet *Kohány lakói* 800 „lépésben” határoznak meg. *Tarnoka lakói* itt „bármilyen és bármennyi gabonát” el tudnak adni. *Gerenda* úrbérései a gabonára vélik az évi „öt híres vásárt” említésre méltónak. *Szentes lakói* baromvásárait emelik ki. Marhavásárait említik *Szomotor* lakói is, mint ahogyan a *vékeiek* is.

Minden dicséret és magasztalás ellenére, olyan község nincs, amelyiknek lakói kizárólag a gálszécsi vásárokból értékesítenék fölös javaikat, és ott szereznek be szükségleteiket. A *kettő vagy több helyen vásárolók közül első helyen 17 település lakói* nevezik meg a gálszécsi sokadalmakat: *Kohány, Kisazar, Parnó, Tussaujfalu, Tussa, Hor, Bosnyica, Morva, Nagyazar, Imreg, Zebegnyő, Nagyruszka, Újlak, Egres, Garany, Szög, Tarnóka.*

Második helyen 33 település lakói emlegették a gálszécsi vásárokat: *Kolcshosszúmező, Alsókörtvélyes, Matyasóc, Possa, Migléc, Gerenda, Szedlicska, Lasztóc, Velejte, Szentes, Kazsu, Pelejte, Pálfölde, Pácín, Kásó, Barancs, Óros, Felsőberecki, Isztuncs, Hardicsa, Céke, Cselej, Rákóc, Kisruszka, Upor, Szerdahely, Nagyrozvágy, Kelecsény, Kiszte, Poruba, Szilvásújfalu, Csaklyó, Szinyér.*

Harmadik helyen említették: Tavarnapolyánka, Stefanóc, Leskóc, Hegedűsfalva, Kucsin, Hencóc, Kolbászó, Szomotor, Véke, Varannó, Varannóhosszúmező, Majorócska, Kozma, Kisdécs, Csicsóka, Pihnye, Szürnyeg, Zubna, Luka.

Negyedik helyen: Benkóc, Alsóberecki, Zemplén, Turcóc.

Ötödik helyen: Királyhelmece, Tavarna, Kladzány, Karna, Hrubó, Topolóka, Jeszenóc, Alsóladiskóc, Göröginye, Zsalobina, Jankóc, Homonnaolyka, Oroszkázmér.

Hatodik helyen: Tótízsepe, Mogyorócska, Pakasztó, Lukacsóc, Repejő, Baskóc, Cernyina, Varethóc, Tótjészteb.

Zemplén vármegye ezen jelentősebb vásárait vizsgálva is feltűnik, hogy a vásároló falvak mintegy három-négy mérföldnyi távolságból „glóriázzák” a jelesebb mezővárosok sokadalmait. A negyedik, még inkább az ötödik, hatodik helyen egy-egy vásárt emlegető települések azonban a legnagyobb szórtságban és „egy-másfél napi távolságban” találhatók a jelesebb vásároktól. Ilyen nagy távolságra azonban már csak azok a települések „bocsátották el” vásároló fiaikat, lakóikat, akik háziipari termékekkel kereskedtek.

Az itt már megemlített *jeles vásárok mellett* még pontosan egy tucat mezőváros tartott „sokadalmakat”. Ezek azonban már másod- vagy harmadrendű piacozó, vásároló helyek. A közvetlen környezetünkben levő falvak árucseréit közvetítik, többnyire a környező lakosság szükségleteit elégítik ki, és a fölös termékek cseréihez biztosítanak keretet. Ezek közül is kiemelkedik két település, amelyek speciális állatvásárikaival vonzzák azokat a falvakat, amelyek nagyobb volumenű sertésfölséggel rendelkeznek. E két vásároló hely közül a jelentősebb *Zemplén mezőváros*, a kevésbé jelentős *Királyhelmece*.

Zemplén mezőváros sokadalmait 42 település lakói keresték fel rendszeresen, és majdnem valamennyinek a lakói hangsúlyozták, hogy sertésvásárai miatt látogatják. A tölgy- és bükkövezet erdőben telepedett, többnyire intványfalvak lakóinak sertésfölsége talált itt gazdára. Vagy a környékbeli hentesek vásároltak, vagy a katonaság számára vettek nagyobb tételben sertéseket hadiszállítók, vagy távolabbi városok lakóinak szükségletét kielégítő hentesek, avagy délibb vidékek sertést nem tartó lakói jöttek fel sertést vásárolni saját háztartásuk számára.

Zemplén mezővárosban évente háromszor, Szent András és Luca napján, valamint újesztendő napján voltak vásárok. Első helyen e két vásárt *Szürnyeg és Magyarjesztreb* lakói emlegették vásározó helyeik között, és *Pácin* úrbéresei, akik a vásározás napjait is szükségesnek érezték az összeíró biztosok tudomására hozni. *Második helyen* említették a látogatott sokadalmak között a zempléni vásárokat *Bodzásújlak, Szentmária lakói. Harmadik helyen Újlak, Velejte, Céke, Zétény, Nagygéres, Kistárkány és Szolnocska úrbéresei.* Az alábbi települések már csak negyedik-ötödik-hatodik helyen tettek említést a zempléni sertésvásárokról: *Agárd, Bély, Boly, Hardicsa, Kisrozvág, Kazsu, Nagytárkány, Nagyrozvág, Semjén, Pálfölde, Szentes, Vécse, Bácska, Bottyán, Dámóc, Dobra, Cséke, Kisgéres, Nagykövesd, Szerdahely, Szinyér, Szög, Véke, Csernyő, Láca, Perbenyik, Kaponya.*

*Királyhelme*c mezőváros vásárait még kevesebben látogatták. Maguk a királyhelmecek is úgy vallanak, hogy *elsősorban Újhelybe* járnak vásárolni, és csak ezt követően említik meg: „*itt Helmece*n kétszer esik országos vásár”. Első helyen nem is említette egyetlen község sem. *Helmece* egyébként az alábbi településekről jártak a lakosok vásárolni: *Nagygéres, Semjén, Szolnocska, Vécse, Bácska, Kistárkány, Bély, Polyán, Lelesz, Zétény, Dobra, Pácin, Nagykövesd, Boly, Kisrozvág, Nagytárkány, Nagyrozvág, Pálfölde, Szentes, Bottyán, Dámóc, Cséke, Kisgéres, Szerdahely, Szinyér, Szög, Véke, Csernyő, Láca, Perbenyik, Kaponya.*

Még a zempléni és királyhelmecei vásároknál is jelentéktelenebbek voltak Zemplén vármegyében *Lelesz, Töketerebes, Tárkány* és *Szinna* vásárai.

Lelesz vásárait 18 községben említették meg a parasztok, de magának a mezővárosnak a jobbágysai is csak *harmadik helyen* tartják érdemesnek saját marhavásárukat megemlíteni. Első helyen ők maguk az *ungvári, majd az újhelyi* vásárokat emlegetik, és csak ezután közlik, hogy „*helyben is esik vásár, marhájokat itt eladhatják*”. *Első helyen* említi azonban a *leleszi* vásárokat a *kistárkányi lakosság, második helyen Szolnocska lakói. Harmadik helyen: Agárd, Bácska, Dobra, Bély, Boly, Cséke, Csernyő, Perbenyik lakossága. Negyedik, ötödik, hatodik helyen: Polyán, Nagytárkány, Bottyán, Dámóc, Láca, Kaponya, Nagykövesd, Semjén lakói.*

Tizenöt község tartja érdemesnek név szerint is megnevezni *Töketerest*, mint vásározó helyet. Maguk a *terebesiek* úgy vallanak, hogy „*városunkban* évente négyszer tartanak országos vásárt, így a szükségletünkön felüli termékeinket itt helyben eladhatjuk, illetve a szükséges dolgokat megvásárolhatjuk; de az 1-2 vagy 3 mérföldre levő más mezővárosokba is eljárunk vásárolni”. Főleg Homonnára, Varannóra, Kisvárdára, Újhelybe.

Második helyen Imreg, Nagyazar, Szürnyeg lakói említették a terebesi vásárokat, míg *harmadik helyen: Kazsu, Hardicsa, Bodzásújlak, Kozma, Egres, Cselej, Kiruszka, Kelecsény és Szécskeresztúr* adózó népe. *Említést tettek még Terebesről, mint vásározói helyről Gerenda, Kohány és Pelejte szegényei.*

Megemlíteni csak léte miatt érdemes *Tárkány* vásárait, ahol Zemplénből mindössze *Petrik és Málca* lakói vásároztak.

Szinna vásárait már talán említeni sem érdemes, mert maguk a *szinnaiak is Homonnán vásároztak*, de vallomásuk szerint „*a mi mezővárosunkban is van évente egyszer vásár*”. Rajtuk kívül azonban egyetlen falu sem említi.

Külön dolgot érdemelne a *Hegyalja* vásározó kereskedelme, bár azzal nem dicsekedhetünk, hogy Zemplén vármegyében végtelen számú község lakói a vásárai miatt emlegetnék a *Hegyalja oppidumait*.¹³ Arról, hogy eljárnak a lakosok a *Hegyaljára* kapálni, szőlőt művelni, karót eladni, fát hordani, földesúri robotot teljesíteni, majd nem minden Zemplén megyei község úrbéresei említést tesznek, de a *hegyaljai mező-*

13. Udvari I., 1988.

városok „országos sokadalmai”, mintha nem lennének igazán kedveltek a pór nép körében. „Naturáléikat” ugyan eladhatták itt, akár heti piacokon is, de a jó módú hegyaljai mezővárosok vásárai bizonyára drágák voltak a föld népe számára, ezért inkább megélhetést kerestek e földön, semmint „vásárfiát” csemetéiknek. A hegyaljai vásárok közül, az újhelyi mellett, név szerint az alábbiakat emlegetik a zempléni lakosok: Patak, ahol heti piacok, országos vásárok egyaránt voltak, de „itt minden nap mindent eladhattak”, akik belátogattak a városba, és „beszerezhették a szükséges dolgokat”. Tokaj városnak évenként hat vására és állandó piaca volt. Bodrogkeresztúrnak évi „négy vására” és piaca is volt. Piac volt Tarcalnak is, és évi „négy vására”. Tállyán is négy vásárt tartottak évenként, de volt piaca, „vendégfogadója” és állandó „boltja” is. Mádnak vására, sem országos, sem heti nem volt, de állandó piacán adni-venni lehetett folytonosan. Érdekes, hogy a föld népe körében a hegyaljai vásárok alig népszerűbbek a tárkányi és szinnai vásároknál. Tolcsvára például Rád lakóin kívül senki nem emlékezik, mint jeles vásározó helyre. Mád piacait Ond és Rátka lakói emlegetik csak. Tarcal vásárait csak Szerencsen tartották név szerint is említésre méltónak. Tállya sokadalma is csak Szerencs, Ond és Rátka úrbéresei nevezik meg. Tokaj évi hat országos vásárát és hetipiaca is csak négy községben emlegetik: Kiscigánd, Nagycigánd, Karád és Szerencs. Patak igazán nevezetes hely volt a kálvinisták körében, vásárait azonban mindössze 6 községben tartották számon: Vajdácska, Rudabányácska, Rád, Kispatak, Luka, Polyán. Hat községben emlegették csak Bodrogkeresztúr vásárait és piaca is: Felsőberecki, Kiscigánd, Nagycigánd, Vajdácska, Szerencs és Szög. Ezzel bezárult a kör, illetve mégsem, mert a Hegyalja akarva-akaratlanul jelen volt a zempléni lakosság életében.¹⁴ Az újhelyi és a pataki mészárosok kijártak a falvakba, és helyben megvásárolták a marhákat (Karcsa, Karos, Luka, Felsőberecki, Alsóberecki). A szőlőkapásoknak, a Hegyalja lakóinak gabonát, lisztet, bármiféle „naturálét” vásáron kívül is hordhatnak, és ott „jó pénzen eladhatják, . . . ha szinte e tájon csekélyebb legyen is némely naturaléknak az ára” – vallják Rád úrbéresei. Lúcz lakói lisztet hordanak rendszeresen a Hegyaljára, Vécse lakói „eladandó termékeiket szálon” viszik a Hegyaljára. A Hegyalján „esni szokott vásárokon és piacokon” kereskednek naturaléikkal és állataikkal Kisfalud, Kiscséc, Külsőbölcs, Berzék, Kármérdobsza, Köröm, Makóc, Nézpest, Hoporty, Sára, Sajókesznyéten, Szada, Hidvég, Harkány, Alsógolóp, Erdőbénye, Bodrogolaszi, Bekecs, Legyesbénye, Vámosújfalu, Végardó, Mezőzombor, Olaszliszka, Zsadány, Trautsonfalva, Károlyfalva, Girincs, Hernádcsanalos, Hernádnémeti, Monok, Megyaszó, Petrahó, Hotyka, Szilvásújfalu lakói. És akkor még mindig említetlenül maradtak azok a falvak, amelyeknek lakói háziipari termékekkel, szőlőkötöző sással, gyékényáruval, vesszőkészítményekkel, szőlőkarókkal, dongákkal, deszkákkal, lécekkel, zindellyel, mésszel, faszénnel, egyébbel kereskedtek a Hegyalján. Arról nem is szólva, hogy a Hegyalja Szabolcs vármegyének is jelentős felvevőpiaca volt.¹⁵

Ezzel a Zemplén megyei belső vásárokról be is fejeztük mondanivalónkat, csakhogy a Zempléni községek fele-kétharmada a vármegyén kívül eső vásárokat is látogatta, és azok némelyike majdnem népszerűbb volt, mint a belső vásárok többsége. Eperjest, Ungvárt, Kassát másfél napi járóföldről is felkeresték a lakosok, és roppant népszerű volt a Zemplén megyei falvak lakói körében a kisvárdai vásározó hely. Érdemes hát ezekre is néhány gondolatot pazarolni. Amint már említettük, a külső vásárok közül a hártfai, eperjesi, hanusfalvi, a kassai, a kisvárdai, a kurimait, a miskolci, szikszói, a sóvári és az ungvári látogatták a zempléni lakosok. Némelyik községből egyszerre többet is a külső vásárok közül is. Legtöbb községből az ungvári és hanusfalvi sokadal-

14. Viga Gy., 1988.

15. Takács P., 1988.

makba jártak. Ungvárra 69 Zemplén megyei helységről jártak több-kevesebb rendszerességgel vásárolni a lakók.

Ungvár évenként 8 országos vásárt tartott. Nagy kiterjedésű szőlőhegyének javai, a beregi manufaktúrák termékei, a szabolcsi dohány és gabona, a kézműipari termékek egyformán felhozattak az *ungvári vásárra*. Ungvár ideális hely volt az alföldi és hegyvidéki regionális termékcsereire éppúgy, mint a hozzá befutó és innen kifutó utak révén több történetföldrajzi tájegység termékeinek összegyűjtésére és cseréjére is. Kézműipara fejlett, használati cikkeket éppúgy nagy mennyiségben kínált, mint szerszámokat. Ezért keresik fel Zemplén megyéből is a lakosok nemcsak 1-2-3-4 mérföldes távolságról, hanem 1-2 napi járóföldről is.

Mihajló község lakói egyedül Ungvárt nevezték meg vásároló helyükkül. *Első helyen* említették a látogatott vásárokat között az ungvárit az alábbi községek: *Agárd, Bély, Boly, Bottyán, Csernyő, Dámóc, Dobra, Dubrava cum Smugóc, Hrabovarosztoka, Kaponya, Kálnokarosztoka, Lelesz, Nagytárkány, Oroszbisztra, Oroszhrabóc, Oroszpatak, Perbenyik, Polyán, Szolnocska*. Valamennyien négy mérföldes körzeten belül „érték az ungvári vásárokat”.

Két-három-négy mérföldön belül, avagy éppen „közel” érték Ungvárt azon falvak lakói is, akik a második helyen említették vásároló helyeik között: *Bácska, Berető, Butka, Cséke, Dubróka, Füzessér, Gatály, Klenova, Kolonica, Láca, Ladomér, Oroszvolova, Pichnye, Semjén, Strihóc, Szelepka, Ublya, Ulicskriva, Zétény, Zubna*. „*Nem messze, közel*” volt Ungvár azokhoz a helységekhez is, amelyeknek lakói *harmadik helyen* említették: *Deregyő, Felsőkörtvélyes, Inóc, Kisazar, Kiscséb, Lasztómer, Nagycséb, Zemplén*. *Negyedik helyen* az alábbi községek említették az ungvári sokadalmaikat: *Imreg, Magyarjesztreb, Véke*.

Azok, akik *ötödik* helyen említették, már 1 vagy másfél napig szekereztek az ungvári vásárra: *Bosnyica, Királyhelme*.

Másfél-két napig tartott az út Ungvárra azoknak, akik *hatodik helyen* említették. Nem voltak kevesen: *Alsóladiskóc, Göröginye, Kárna, Kucsin, Leskóc, Morva, Szopkóc, Tavarnapolyánka, Turcóc, Valaskóc*.

Hetedik helyen is megemlítették Ungvárt, minden esetben hozzátéve, hogy „másfél-két napig szekereznek oda”: *Baskóc, Cernyina, Jankóc, Lukasóc*.

A külső vásárokat közül Ungvárhoz hasonlóan népszerű volt Zemplén megyében *Hanusfalva*, illetve az itt tartott vásárokat, bár ezt korántsem keresték fel annyian első helyen, és olyan távolságról sem, mint Ungvárt.

Hanusfalva „több árura forgalmas vásár” mind az úrbérrendezéskor, mind később. Út vezetett rajta keresztül Galíciába. Ez is közrejátszott abban, hogy *hetvennél több* Zemplén megyei faluból látogatták vásárait. Segítette az ide való vásárra sietőket az is, hogy a falvak lakóinak vallomása szerint „vámot sehol nem kell fizetnünk” *Hanusfalvára* menet. *Nechválpolyánka* lakói szerint a „naturálakat”, a föld termését érdemesebb volt Homonnán eladni, de „a bárányokat és juhokat viszont a négy mérföldre lévő *Hanusfalvára*” volt érdemesebb felhajtani. Olyan község nem találtatott Zemplén vármegyében, melynek lakói az 1770-es években csak *Hanusfalvát* nevezték volna meg vásároló helyként. *Őt község lakói* azonban *első helyen* említették *Hanusfalva* sokadalmaikat az általuk látogatottak közül: *Mihalykó, Oroszvolya, Petkóc, Tótízsep, Vavrinec*. Az alábbi községek *második helyen* említették: *Turcóc, Zsalobina, Polyena, Sztarina cum Dara, Csertész, Izbugyazbojna, Tótjesztreb, Oroszkrucsó, Györgyös, Hrubó, Jankóc, Alsóosva, Bodzás Kobulnica, Komoróc, Lomna, Mogyoróska, Prozsács, Remenye* és a már említett *Nechválpolyánka*. *Harmadik helyen* látogatták: *Tavarna, Varehóc*,

16. A csehszlovákiai helységek mai, hivatalos elnevezését ld. *Majtán M.* 1972.; *Seresné Szegőfi A.* 1983. munkáiban.

Alsócsébinye, Izbugyarokító, Kalenó, Radvány, Szukó, Oroszkázmér, Micsák, Poruba, Sztropkó (ez utóbbi maga is fontos vásározó hely), Mátyáska, Jeszenóc, Karna, Kladzány, Csaklyó, Dobra, Mernyik, Trepec. A Hanusfalvát negyedik vásárként megemlítő községek lakói még mindig 4 órán belül érik el a vásárait, bár egy-két falu lakói már olykor-olykor egy egész napot szekereznek idefelé: Tussa, Tussaujfalu, Pichnye, Varannóhosszúmező, Alsóhrabóc, Agyagos, Alsóladiskóc, Felsőladiskóc, Hencóc, Homonnaolyka, Leskóc, Hermány, Csicsóka, Kvakóc, Lukacsóc, Pakasztó, Repejő.

Az ötödik helyen Hanusfalvát felkeresők 8 óra, egy nap alatt érik el a vásárokat: Szopkóc, Alsókörtvélyes, Baskóc, Cernyina, Hor, Kucsin, Valkó.

Fél vagy egy napig szekereztek Hanusfalvára azok is, akik hatodik helyen említették meg mint vásározási helyet: Hegedűsfalva, Kolcshosszúmező.

Kevesebben, mindössze 26 községből jártak vásározni Eperjesre a Zemplén megyeiek. Ezek azonban – egy-két kivételtől eltekintve – valamennyien rangos helyen emlegetik az eperjesi vásárokat, amelyek valóban nevezetesek voltak. Eperjes számos kézművese, jelentős céhipara, Kassával és Rozsnyóval való jó összeköttetése, Lengyelországgal, Morvaországgal és Sziléziával az 1770-es években még virágzó kereskedelmi kapcsolata, mint a mágnes a vasreszeléket, vonzotta magához Zemplén megyéből is a vásárba járó falusi lakókat. Egyes községek lakói a város közelségét emelik ki, mások a „nyáron kiválóan járható utakat”, megint mások, hogy itt „mindenféle gabonát, aprójószágot” bármikor haszonnal adhatják el. *Petkóc* lakói őszintén megvallják azt is, hogy nem mindenki, csak „egyes lakosok Eperjesre . . . is járnak vásárba”. *Mátyáska* lakói „otthoni holmijaikat, dolgaikat” adják el itt.

Egyedüli vásározó helyként Eperjest csak Gercsely lókai neveztek meg. Első helyen említették: Micsák, Agyagos, Feketepatak, Mátyáska, Györgyös, Aranyospatak, Bacskó, Bisztra, Hermány, Zamutó, Oroszkrucsó, Detrik, Kobulnica, Mogyoróska, Proszács, Remenye lakói. Második helyen: Juszkoválya, Rudlyó, Mernyik és Valkó lakói. Harmadik helyen Oroszvolya. Negyedik helyen: Tótizsép, Vavrinc és Petkóc lakói. Ötödik helyen: Varannóhosszúmező lakói. Eperjest illetően nem az ott vásározó falvak száma nagy, hanem a sorrend érdekes, amennyiben a többség első helyen emlegeti az eperjesi sokadalmakat.

Eperjes mellett az *Abauj vármegyében levő Kassa szabad királyi városról kell szólnunk, és éppen Eperjes szomszédságában, mert bár Kassát alig 1-2 községgel látogatják többen, de a vallomásokból kihámozhatóan, számos Zemplén megyei község egyedüli vásározó helye Kassa. Csak Kassát jelölték vásározó helyül: Bánszka, Csábóc, Bacskó, Sztankóc, Techna, Szécspolyánka, Dargó lakói. Első helyen említették: Szilvásújfalu, Szécskeresztúr, Juszkoválya, Rudlyó, Gerenda, Kozma, Dávidvágás, Visnyó, Vehéc, Kereplye, Magyarizsép lakói. Második helyen: Kolbása, Tarnóka, Nagyruszka, Zebegnyő. Harmadik helyen egyetlen község lakói sem hozták szóba. Negyedik helyen: Pelejte, Egres és Hor lakói. Ötödik helyen: Kohány úrbéresei.*

Említettük már, hogy számos Zemplén megyei község lakói keresték fel a Szabolcs megyei *Kisvárdát*. Alsóberecki lakói vallották, hogy az újhelyi országos vásárokból, „aki baromvásárba akar menni, továbbmehet Kisvárdába”. Nagygyéres lakói is megemlékeznek a kisvárdai „híres marhavásárokról”. Szinyér úrbéresei szerint „leginkább marhát s tulkokat venni alkalmas hely” Kisvárdá. Kisvárdá baromvásárai mellett azért is vonzotta a zempléni vásározókat, mert szoros kapcsolata volt Beregszászsal, Munkácsal, Debrecennel, a Rétköz falvaival, Ungvár városával. Közél lévén hozzá a Tisza, a kereskedők az itt megvásárolt árukat könnyen szállíthatták Szegedig. Titelig, ez utóbbi helytől fel s le a Dunán, messze térségeig.

Első helyen azonban csak Nagy- és Kiscigánd lakói említették a kisvárdai sokadalmakat, Második helyen: Kispécs, Karcsa, Véke, Vécs, Nagytárkány, Kistárkány, Szinyér, Kisrozvágy, Nagykövesd, Szög és Alsóberecki lakói. Harmadik helyen: Töketer-

bes, Bottyán, Dámóc, Kaponya, Szentes, Nagyrozvágy, Pálfölde és Óros úrbéresei. Negyedik helyen: Királyhelme, Cséke, Zemplén, Szomotor, Szerdahely, Perbenyik, Luka, Csernyő, Nagyéres. Hatodik helyen említették Semjén lakói.

Az említett jelentősebb külső vásárok mellett néhány zempléni községből látogatják még a *kurimai* vásárokat (Sáros megye): *Varehóc, Micsák, Oroszkrucsó, Sztropkó, Györgyös, Oroszvolya, Prozsács, Minóc, Nagybreznice*. *Sóvár*ra (Sáros megye) járnak az alábbi községekből: *Agyagos, Aranyospatak, Bacskó, Bisztra, Hermány, Zamutó, Remenye*. *Bártfa* vásárai (Sáros megye) kedveltek: *Micsák, Sztropkó, Oroszvolya, Nagybreznice* lakói körében. *Miskolcra* (Borsod megye) Gesztelyből és *Kákról* járnak, míg *Szikszóra* (Abaúj megye) *Gesztely* lakói szekereztek el fölöslegükkel.

Íme az a mozgástér és alkalom, amely minduntalan arra készítette a 18. század utolsó harmadának Zemplén megyei lakóit, hogy megélhetés, árucseré vagy pénzszerezés okán szerencsét próbálni induljanak, nyereséggel vagy veszteséggel adjanak-vegyenek. Nem kell hozzá túlzottan gazdag fantázia, hogy magunk elé varázsoljuk a vásári sokadalmak nyüzsgő, kerengő forgatagát, milliányi árujával, lacipecsenyés sátraival, kikiáltóival, bohócaival, mutatványosaival, könyves sátorokkal, levelet, üzenetet cserélő ismerősökkel, egymás tenyerébe csapó alkuszaival, áldomást ivó, a jó vásárra koccintó eladóival, vevőivel, a zsebmetszőkkel, tolvajokkal, csalókkal, a vásárfiát váró otthonmaradottakkal . . . Gazdag és színes világ ez, tele zenebonával, tarkasággal, szegénységgel és pompával. Céhes öntudattal, nemesi göggel, jobbágyi alázattal és rafinériával, melyeknek egyike sem hiányzott a vásárokból, sokadalmakból . . .

Voltak azonban olyan falvak is, amelyek alig-alig részesültek az adás-vevés e világi zsvivallyal, irracionális és mégis ésszerű forgatagával színezett jeles alkalmak áldásaiban és veszteségeiben. Néhány község vásározási szokásairól – *Pazdics, Felsőosva, Hosszúláz, Palota, Leányvár, Olykakriva, Velopolya, Rohoznyik* – vagy a vallomások hiánya, vagy a vallomástevők elhallgatása miatt semmit nem tudunk. Legfeljebb feltételezhetjük, hogy a hozzájuk közel eső mezővárosok sokadalmait keresték fel, de ezt megkérdőjelezzük azok a vallomások, melyek szerint sok község lakói az 1 napi járóföldre levő *Kassát, Eperjést* vagy a másfél-két napi járóföldre eső *Ungvárt* keresték fel legszívesebben.

Néhány község lakóinak vallomásából pedig éppen arról értesülünk, hogy közel-távol nincs hozzájuk elérhető vásár. *Topolya* lakói keservesen panaszoznak, hogy „nincs a közelben város”, a távoli vásárok „megközelítésében az igen rossz utak is gátolják” őket. *Hosztovica, Pcsolina, Zboj, Sztakcsinrosztoka, Ulics egyformán a közeli városok, vásározási alkalmak hiányát panaszoják, mint a közösség kárait. Kudlóc* lakói egykedvűen állapították meg: „sem kárunk, sem hasznuk” nem származik a vásárok hiányából, a városok távolságából. *Habura* lakói ajkáról is felfakadt a panasz. Nem elég, hogy vásározó hely nincs a közelükben, „sem fogatos munkával, sem gyalogszerrel nincs módjuk pénzt keresni, mivel közelükben semmilyen város nincs”.

Íme hát a paraszti vallomásokból feltáruló valóság tarka forgataga. Elidőzhetnénk az egyes jelenségek magyarázatánál, a vásári jellemzők felidézésénél, de hogy ne raboljuk az olvasók türelmét fölöslegesen, zárjuk dolgozatunkat néhány jellemző adatsorral.

A Zemplén vármegyei községek vásározási szokásai

Hány vásárt említenek	Hány község
Hét vásárba járnak	6 községből
Hat vásárba járnak	36 községből
Öt vásárba járnak	39 községből
Négy vásárba járnak	40 községből
Három vásárba járnak	69 községből
Két vásárba járnak	77 községből
Egyetlen vásárba járnak	110 községből
Bizonytalan számú vásárba járnak	50 községből
Ismeretlen	8 község
Vásár hiányára panaszkodik	8 község
Összesen:	443 község

A Zemplén megyei lakosok által látogatott vásárok

Belső vásárok:	Hány községből látogatják?
Homonna	187 településről
Sztropkó	117 településről
Sátoraljaújhely	113 településről
Varannó	103 településről
Nagymihály	97 településről
Gálszécs	96 településről
Zemplén	39 településről
Királyhelmec	31 településről
Lelesz	18 településről
Tóketerebes	15 településről
Tárkány	2 településről
Szinna	0 településről
Patak	6 településről
Mád piacaira	2 településről
Tarcal	1 településről
Tállya	3 településről
Tokaj	4 településről
Toicsva	2 településről
Bodrogkeresztúr	6 településről

„Hegyalján”	34 településről
Külső vásárok:	
Ungvár (Ung megye)	69 településről
Hanusfalva (Sáros megye)	70 településről
Eperjes (Sáros megye)	26 településről
Kurima (Sáros megye)	9 településről
Sóvár (Sáros megye)	7 településről
Bártfa (Sáros megye)	4 településről
Kassa (Abaúj megye)	26 településről
Szikszo (Abaúj megye)	1 településről
Kisvárd (Szabolcs megye)	31 településről
Miskolc (Borsod megye)	2 településről

Táblázatunk a Zemplén megyei lakosság által látogatott belső és külső vásárookra vonatkozóan hordoz információkat. Mindezek mellett azonban a jobbágyi vallomásokból egyértelműen kiderül, hogy néhány község lakói több-kevesebb rendszerességgel piaci kapcsolatokat tartottak fenn Lengyelországgal is. Erről vallanak *Nagybreznice lakói*: Közel van Lengyelország – mondották – így módunk van kereskedni. Néhány község lakói éppen arról panaszkodnak, hogy újabban haszonvételüknek ez a módja eltiltatott. Ebből a szempontból *Nechval Polyanka* lakóit érdemes meghallgatni: „Juhot, kecskét, bárányt vásárolunk, s ezt haszonnal eladjuk. Ez jelenti a kereskedést nálunk. Régebben Lengyelországban szarvasmarhával is kereskedtünk, míg meg nem tiltották”.

Több mint húsz zempléni ruszin és szlovák község úrbéresei vallották, hogy bort fuvaroznak több-kevesebb rendszerességgel. A borfuvarozás céljaként leggyakrabban Lengyelországot, fuvaroztatóként pedig a lengyel és zsidó kereskedőket nevezték meg. *Tótvölöva*, *Papina* és más községek vallomásaiból fény derül arra is, hogy a Lengyelországból visszavezető út sem telt el haszontalanul. Visszafelé elsősorban a Magyarországon kedvelt és sokak által keresett finom lengyel vásznat fuvarozták. Az említett két község lakói erről így vallottak: „Bort fuvarozunk Lengyelországba, visszajövet pedig lengyel kereskedőknek vásznat szállítunk Debrecenbe, így tudunk pénzt keresni”.¹⁷

17. Vö. *Udvari I.*, 1988/a.

IRODALOM

- Bácskai V.–Nagy L.*,
1984. Piackörzetek, piacközpontok és vásárok Magyarországon 1828-ban. Bp. H. Balázs É. Makkai L. (szerk.)
1962. Magyarország története 1526–1790. A késői feudalizmus korszaka. Bp.
- Benda Gy.*,
1973. Statisztikai adatok a magyar mezőgazdaság történetéhez 1767–1867. Számok és történelem 1. KSH.
- Danyi D.–Dávid Z.* (szerk.)
1960. Az első magyarországi népszámlálás. 1784–1787. Bp.
1975. Pótlás az első magyarországi népszámláláshoz. Történeti statisztikai tanulmányok 2. Bp.
- Fényes E.*,
1851. Magyarország geographiai szótára. I–IV. Pest
- Gyimesi S.*,
1975. A városok a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában. Bp.
- Erdélyi J.*,
1846. Nemzeti iparunk. Pest
- Horváth M.*,
1840. Az ipar és kereskedelem története Magyarországon. Budán. Kovacsics J. (szerk.)
1963. Magyarország történeti demográfiája. Bp.
- Lipszky I.*,
1806. Mappa generalis Regni Hungariae partiumque adnexarum. Pest
- Magda P.*,
1819. Magyarországnak és a határt őrző katonaság vidékeinek legújabb statisztikai és geographiai leírása. Pest
- Majtán M.*,
1972. *Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov. (Szlovákia falunevei az elmúlt 200 évben) Bratislava*
- Nagy E.*,
1957. A paraszti áruértékesítés problémái az úrbérrendezés idején. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historia I.* Bp.
- Páll I.*,
1987. A hegyaljai városok szabolcsi vonzáskörzete a XVIII. század második felében. *Borsodi Művelődés.* XII. 3. sz. 48–54. Miskolc
- Seresné Szegőfi A.*,
1983. Borsod-Abaúj-Zemplén megye történeti helységnévtára 1870–1983. Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltári Füzetek 16–18. Miskolc.
1987. A dadai járás parasztjainak vallomásai. 1772. Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények 3. Nyíregyháza.
- Takács P.*,
1988. Adalékok a 18. századi szabolcsi vásárok és vásároló szabolcsiak történetéhez. (Megjelenés alatt a nyírbátori Báthori István Múzeum kiadványában).
- Thirring G.*,
1938. Magyarország népessége II. József korában. Bp.
- Udvari I.*,
1988. Adatok Hegyalja és a zempléni szlovák, valamint ruszin falvak kapcsolatainak történetéhez. In: *A hegyaljai mezővárosok történeti néprajza. A miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadványai.* XXII. szerk. *Bencsik J.–Viga Gy.* Miskolc, 1988. 48–62.
1988a. Mária Terézia korabeli Zemplén megyei szlovák nyelvű paraszti bevallások lengyel vonatkozásairól. *Borsodi Szemle.* 1988. 4.

Viga Gy.,

1988. Néhány szempont a táji munkamegosztás néprajzi vizsgálatához (észak-magyarországi példák alapján). Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XXV–XXVI. Miskolc, 1988. 559–572.

ERGÄNZUNGEN ZUR GESCHICHTE DER MÄRKTE IN ZEMPLÉN UND DES MARKTVOLKES UNTER DER EINWOHNERSCHAFT VON ZEMPLÉN IM 18. JAHRHUNDERT

(Auszug)

Eines der interessantesten Burgkomitate des geschichtlichen Ungarns war Zemplén. Während der Zeit der Herrschaft Josef II. lebten im Burgkomitat in 454 Ortschaften in 29 888 Häusern 38 765 Familien. Die Zahl der Einwohnerschaft betrug 209 861. Die Bevölkerungsdichte des ein Gebiet von 6195 Quadratkilometern umfassenden Burgkomitates war 33,9 Einwohner pro km². Unter der Herrschaft Maria Theresias wurden gleichzeitig die Frondienste geordnet und die Dörfer entsprechend ihrer ethnischen und Glaubenszugehörigkeit erfaßt. Die Ordnung des Frondienstes geschah in 441 Ortschaften. Bei der Erfassung nach Ethnik und Glauben wurden 410 Ortschaften aufgenommen. Diese zeitlich nah zueinander fallenden Daten haben auch Informationen über die ethnische und glaubensmäßige Gliederung der Einwohnerschaft des Burgkomitates bewahrt.

Nach im *Lexikon locorum* (1772) vereinigten Angaben waren 22 der 410 Ortschaften Zempléns Landstädte (in der Zeit Josef II. 26), 388 Dörfer (pagus) (bei der Vokszählung Josef II. – 1785 – war die Zahl der oppidum 26, der Ortschaften 417 und es wurden auch 9 praedium, Pußtasiedlungen, aufgeführt, die bewohnt waren). In den von Maria Theresia erfaßten Ortschaften wurde in 109 die ungarische, in 151 die slowakische, in 149 die ruthenische, in 3 die deutsche und in 1 die tschechische gebraucht. In den damals zusammengeschriebenen Dörfern und Siedlungen war in 140 eine griechisch-katholische Parochie, in 68 eine römisch-katholische, in 60 eine reformatische, in 1 Ortschaft befand sich ein evangelisches Pfarramt.

Das Komitat Zemplén war nicht nur ethnisch und glaubensmäßig stark gegliedert und bunt. Das sich von der polnischen Grenze bis zum Unterlauf der in die Theiß mündenden Flüsse Bodrog und Sajó hinziehende Burgkomitat Zemplén war auch in Bezug auf die Umgebung, regional charakteristisch gegliedert. So waren Hegyalja, Bodrogeköz, Hegyköz, das Szerencser Hügelland, die Harangoder Ebene, das Hernádtal, Vihorlat, die Beskiden, um nur die charakteristischsten zu nennen, Teile des Burgkomitates Zemplén. Diese Gliederung der Gegend bestimmte auch die Lebensumstände der Bevölkerung, ihre Beschäftigungen. Die Beschäftigungen der Bewohner verschiedener Regionen wichen bedeutend voneinander ab. Das brachte die Einwohner der Dörfer des Burgkomitates Zemplén dazu, daß sie neben der Wirtschaft der Eigenversorgung auch regelmäßig untereinander Waren, Produkte austauschen. Die Märkte haben als eine wichtige Rolle im Leben der Einwohner der Dörfer gespielt. Darüber haben die Hörigen selbst in der Zeit der Ordnung der Frondienste berichtet, die während der Herrschaft Maria Theresias stattfand. Aufgrund der bäuerlichen Berichte versuchten wir die Marktbräuche der Bewohner des Komitates Zemplén zu verfolgen.

Im Jahre 1772 wurden von den Einwohnern der 441 Ortschaften 29 Märkte regelmäßig besucht. Davon befanden sich 19 Märkte im Burgkomitat Zemplén, 5 im Burgkomitat Sáros, 2 im Burgkomitat Abauj, 1 im Burgkomitat Borsod, und je einer im Burgkomitat Szabolcs und Ung.

Der bekannteste und beliebteste Markt im Burgkomitat Zemplén war in Homonna, wohin die Einwohner aus 187 Ortschaften kamen. Homonna wurde in der Beliebtheit von Sztrapka gefolgt, wohin die Einwohner von 117 Ortschaften kamen, dann folgte Sátoraljaújhely mit 113 Ortschaften und Varanno, wohin aus 103 Ortschaften die Bewohner zum Markt kamen. Bedeutend als Markt waren noch in Zemplén Nagymihály und Gálszécs.

Außerhalb des Komitates waren unter den markthaltenden Städten und Landstädten die Märkte von Hanusfalva und Ungvár am besten aus den Dörfern des Komitates Zemplén besucht. Die Einwohner Zempléngingen aber außerdem auch noch auf die Märkte von Eperjes, Kurima, Sóvár, Bártfa, Kassa, Szikszó, Kisvárdá und Miskolc über die Grenzen des Komitates hinaus.

Péter Takács–István Udvari